

בבל המאושרת: תרגום דו־לאומי כמחוות אוהב

אוהד זלצר זובידה*

ספרו של יהודה שנהב־שהרבני פועלים בתרגום: מהמפנה האינדיבידואלי לתרגום דו־לאומי בנוי משני חלקים. את חלקו הראשון שנהב־שהרבני מקדיש לפרובלמטיזציה של מודל התרגום האינדיבידואלי הנהוג בשדה הספרות העכשווי על דרך החקירה הגניאלוגית. בחלקו השני הוא מציע דגם תרגום אלטרנטיבי, מציג דוגמאות קונקרטיות של תהליכי תרגום קולקטיביים, ומנסח "טיפוס אידיאלי" של פרקטיקת התרגום הזאת כפי שהיא נהוגה בחוג המתרגמים של מכון ון ליר (עמ' 181). שני המהלכים הללו, שהגבול הפיזי שחוצץ ביניהם מרמז על נבדלותם האנליטית, מלמדים כי שנהב־שהרבני מתיימר לבצע בספרו מהלך כפול: מצד אחד לטעון טענה אינטלקטואלית עיונית, ומצד שני להציע הצעה פוליטית פרגמטית. במסה זו אבקש לנוע בתווך שבין שני המהלכים הללו ולעמוד על יחסי הגומלין ההדוקים בין התאורטי והפרגמטי, כפי שהם מופיעים בספר.

בפרט, אטען כי מודל התרגום הדו־לאומי שנהגה ומבוצע במסגרת חוג המתרגמים של מכון ון ליר, כפי שהוא מתואר בספרו של שנהב־שהרבני, הוא דרידיאני במובהק. מודל זה מאמץ את הפרקטיקות התיאורטיות־אינטלקטואליות המרכזיות המזוהות עם דרידה, דיסמינציה ודקונסטרוקציה, כמוודוס אופרנדי קונקרטי בשדה התרגום הספרותי, ובתוך כך הוא מבקש להכיר בדיפראנס ולשאוף לתיקון פוליטי. לראיה, נדמה כי אף הנחות הקדם התאורטיות שמכוננות את המהלך של שנהב־שהרבני, אם במוצהר אם לאו, מעוגנות בכתיבתו של דרידה. אף על פי שהפילוסוף הצרפתי מוזכר מפורשות פעמים מעטות בלבד לאורך הספר, כבר בכותרתו המחבר טומן מראה מקום שתכליתו לרמוז לקוראים יודעי ח"ן כי כתיבתו מעוגנת מלכתחילה בעמדת מוצא דרידיאנית ככל הנוגע לתרגום. לא יחא זה מופרך להניח כי הצירוף "פועלים בתרגום" מפנה לקטע מתוך נפתולי בבל, מסתו המכוננת של דרידה:

הבה נלווה תנועת אהבה זו, מחוות אוהב זה (liebend) הפועלת בתרגום [ההדגשה שלי]. היא אינה משעתקת, אינה משחזרת, אינה מייצגת, בעיקר אינה מחזירה את משמעות המקור אלא בנקודת המגע או החיבוק הקטנה-עד-אינסוף של המשמעות. היא מרחיבה את גוף הלשונות, מביאה את הלשון לכדי התפשטות סמלית; ו"סמלי" כאן מבקש לומר, שככל שמועט השחזור שיש להשיג, שומה עדיין על המצרף החדש הרחב יותר, הגדול יותר, לכוונן מחדש דבר מה (דרידה, 2019, עמ' 69-70)

אם כן, אציע כי מחוות האוהב שנדמה שנהב־שהרבני רומז עליה היא מודל התרגום הדו־לאומי הנהוג בחוג המתרגמים, אותו מודל שעומד במרכז ספרו. זהו מודל תרגום שמרחיב את גוף הלשונות, שאינו מבקש לשחזר או לייצג אלא ממש לכוונן מחדש את פרקטיקת התרגום הספרותי מערבית לעברית בישראל/פלסטין. בעוד מודל התרגום האינדיבידואלי, "הניאו־קלאסי" (עמ' 70), מעמיד במרכזו מתרגם יחיד שמומחה הן בשפת

* אוהד זלצר זובידה, החוג לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה, אוניברסיטת תל אביב

המקור הן בשפת התרגום ושיושב ומתרגם לבדו את הטקסט, חוג המתרגמים פועל בדגם קולקטיבי המבוסס על עבודה בטריאדות: "מתרגם ראשי, שהוא הריבון, ואיתו עובדים עורך תרגום, עורך לשוני ועורך ספרותי - עם הצלבת זהויות. אם המתרגם הוא יהודי, עורך התרגום יהיה ערבי" (עמ' 176).

בפרק "איך מתרגמים נכבה לעברית" (עמ' 131-148) שנהב־שהרבני עומד על המשמעות הפוליטית של מודל תרגום דו־לאומי בישראל/פלסטין, בכותבו על האופנים השונים שבהם מתרגמים ישראלים־יהודים שונים שפעלו בדגם האינדיווידואלי תרגמו את מושג הנכבה לעברית. בין האפשרויות מופיעות המילים אסון, תבוסה, טרגדיה, נכבה (בתעתיק) ושואה. אך שנהב־שהרבני אינו מסתפק בביקורת נקודתית על מקרים קונקרטיים של תרגום ספרות נכבה, אלא טוען טענה מטא־ביקורתית: "השדות הסמנטיים שבהם נמצאים המונחים השונים אינם חופפים לגמרי בין השפות, אולם כפי שמתברר הם גם אינם חופפים בתוך השפות, מה שמסבך עוד יותר את עבודת התרגום" (עמ' 134).

נדמה כי במושגים רידיאניים, שנהב־שהרבני מבקש לעמוד כאן על מופע של דיפראנס: "La différence c'est le jeu systématique des différences, des traces de différences, de l'espace par lequel les éléments se rapportent les uns aux autres" [דיפראנס הוא משחק שיטתי של הבדלים, של עקבות ההבדלים, של הריווח שבאמצעותו אלמנטים מתקשרים זה לזה] (Derrida, 1968, p. 142). כלומר, על המרחבים שבהם מתגלים הרווחים, אי־ההתאמות והמחלוקות בין ובתוך מערכות של סימנים ושדות סמנטיים. הוא מבקש מאיתנו להכיר בכך שהשפה, מערכת הסימנים המשמשת אותנו ברגיל, אינה "נקייה". היא אינה מקיימת יחסים של אדקוויטיות ואקוויולנטיות עם מערכות אחרות ואף לא עם עצמה. והעלמת עין מכך, בוודאי במצב שבו יש יחסים קולוניאליים בין שתי שפות, פירושה שעתוק של יחסי הכוח הללו בתוך מעשה התרגום.

אך לא די בכך שהפרובלמה היא רידיאנית; גם הפתרון הוא ממין זה. כאן נכנס מובן נוסף של הדיפראנס - במשמעותו כדחייה, פתיחה של רווחים טמפורליים, משחק אקטיבי של הבדלים. מודל התרגום הדו־לאומי מבקש לפעור את מלאכת התרגום, לרווח אותה, לצרף אליה גורמים ולהרחיב אותה, לפתוח מרחב של משא ומתן על ההבדל במקום לבקש לכסות עליו. כלומר, בהרחבה של טכנולוגיית התרגום כך שתכלול פלסטינים וישראלים גם יחד, חברי חוג המתרגמים למעשה מודים כי בהיעדר דרך "נכונה" לתרגם נכבה לעברית צריך לכל הפחות לשוחח על כך, להתווכח על כך. גם כאן דרידה מהדהד ברקע, שכן הוא עצמו טען כי בסיסן של מחלוקות פוליטיות ויחסי שליטה רבים הוא בחוסר היכולת להכיר בדיפראנס; שהכפפה פוליטית, קולוניאלית, מגדרית, היא למעשה ניסיון למשטר ולמשמע את האחר המוחלש ולמחוק את ההבדלים בינך לבינו. בהתאמה, הכרה בדיפראנס הזה היא הפתרון למחלוקות הללו.

אני מציע לחשוב על ההרחבה הזאת, הריבוי הזה, פעירת המרחב הטמפורלי־תרגומי, כעל פעולה של דקונסטרוקציה ודיסמינציה. באנלוגיה לנפתולי בבל, אפשר להמשיל את מודל התרגום האינדיווידואלי למגדל בבל, ובהתאמה, את מודל התרגום הדו־לאומי לאקט של דקונסטרוקציה ודיסמינציה של פעולת התרגום. דגם התרגום הניאו־קלאסי, כמו מגדל בבל, מבקש לנכס לעצמו מומחיות בשתי מערכות הסימנים, בשתי השפות שמעורבות בתהליך התרגום, ולהעמיד תוצר שעושה רושם אחדותי, נקי, סופי. יתרה מזו, גם הוא

כמו מגדל בבל מעמיד בראש המודל שלו "שם פרטי" (דרידה, 2019, עמ' 46) – את שמו שלו, "שם המתרגם" (שנהב־שהרבני, 2020, עמ' 49) – ובחתימה הזאת הוא מוסיף רובד פרפורמטיבי נוסף של מקור יחיד, אחדותי, ממורכז. כלומר, המתרגם האינדיווידואלי הוא מגדל בבל מגופו, סמכות אחדותית, נרקיסיסטית, שמבקשת לנכס לעצמה ולהאחיד את האפשרות לשלוט בתנועה שבין מערכות הסימנים, לעשות את עצמה לאל. מנגד, כפי שהאל מפזר את מגדל בבל ולא הורס אותו, כך בעזרת מודל התרגום הדו־לאומי מבקש חוג המתרגמים להרבות ולפזר את פעולת התרגום, לבלבל אותה. זוהי פעולה של דקונסטרוקציה ודיסמינציה מפני שבהתאם לצו הדרידיאני היא מבקשת לערער על האפשרות של מקור יציב ותרגום יציב, לא רק במובן הטקסטואלי אלא גם במובן הטכנולוגי־פרקטי. כפי שאין מקור(טקסט)-ותרגום(טקסט) יציבים, כך גם אין מקור(מתרגם)-ותרגום(פעולה) יציבים. כאשר מודל זה מפזר את פעולת התרגום ומבקש לבצע דיפראנס באמצעות פרקטיקה קונקרטית, גם הוא הופך את התרגום לחובה ואוסר עליו בו בזמן. כלומר, כפי שפיזור מגדל בבל פיזר את הלשונות וחסיל את הלשון האחת המקורית, הבראשיתית, כך גם מודל התרגום הקולקטיבי מפזר את התרגום האחדותי, הנהיר, האינדיווידואלי, את האפשרות לייצר תרגום יציב, ובו בזמן הופך את התרגום לחובה, שכן עצם פעולת התרגום הקולקטיבית טומנת בחובה פוטנציאל פוליטי.

אך מודל התרגום הדו־לאומי גם צועד צעד נוסף מעבר לדרידה עצמו, שתורת התרגום שלו עדיין מניחה מתרגם, סובייקט. לאורך כל נפתולי כבל דרידה נוקט לשון יחיד, לשון סובייקט: המתרגם עושה כך, הוא עושה אחרת, חובתו היא כזאת, האפשרויות העומדות בפניו הן כאלה. כלומר, ייתכן שדרידה נופל בפח שלו עצמו ומניח מבלי משים צורה של אחדות, מקור וסמכות שמגולמת במתרגם היחיד. שהרי הדקונסטרוקציה עצמה היא תרגיל בחשיפת הנחות מוצא נסתרות בטקסט, בוודאי כאלה שרומזות לקיומו של מקור בראשיתי. לשון אחר, נדמה שגם בדמיון הביקורתי הפרוע ביותר שלו, דרידה עדיין מניח סובייקט שיושב אל שולחנו ומתרגם טקסט משפה אחת לשפה אחרת – הנחה שהמודל הדו־לאומי כופר בה. כלומר, לא רק שספרו של שנהב־שהרבני טומן בחובו יישום פרגמטי מאלף של המסד התאורטי שדרידה הניח בכל הנוגע לחקר התרגום והפילוסופיה של השפה, אלא הוא גם מדגים את האופנים שבהם הפרגמטי עשוי להצמיד קדימה את התאורטי, ולא רק להישען עליו.

מקורות

- דרידה, ז'אק. (2019). נפתולי כבל (בתרגום מיכל בן-נפתלי). רסלינג.
- Derrida, Jacques. (1968). *Sémiologie et grammatologie*. *Social Science Information*, 7(3), 133–148.